

С. Д. Лучик
доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
(м. Кам'янець-Подільський)

В. Є. Лучик
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри математичних дисциплін і моделювання
Подільського державного аграрно-технічного університету
(м. Кам'янець-Подільський)

УДК 338.27

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Дана оцінка регіональних ринків праці, намічено проведення заходів подолання відторгнення населення від економічного життя і збереження та розвитку людських ресурсів регіонів України.

Ключові слова: регіон, ринок праці, зайнятість, безробіття, людський розвиток, економічне відторгнення, регіональна політика розвитку людських ресурсів.

Відомо, що економічна активність (у формі підприємницької діяльності чи роботи за наймом) забезпечує певний економічний статус та вищий рівень купівельної спроможності людини, в результаті чого покращуються її можливості щодо людського розвитку. Економічна активність та зайнятість належить до основних прав людини та є головним засобом попередження бідності та соціального відторгнення. Тому суспільство не може досягти високого рівня людського розвитку за наявності відторгнутих людей чи груп, які стикаються з перешкодами на шляху до повноцінної участі в економічному, соціальному, культурному та політичному житті. Відторгнення від економічного життя не тільки спричиняє низький рівень життя, а й обмежує можливості щодо доступу до якісної освіти, одержання необхідних медичних послуг, участі у культурному та соціальному житті суспільства. Безробіття або низький статус населення на ринку праці, нестача доходів, що перешкоджає доступу до ресурсів, товарів та послуг, є основними руйнівними силами відторгнення від економічного життя.

Проблеми управління процесами, які відбуваються на регіональних ринках праці, привертають все більшу увагу науковців. Їм присвячені дослідження С. Бандура, Д. Богині, В. Васильченка, З. Герасимчук, Т. Заяць, М. Петюліча, В. Приймака, У. Садової. Проте, незважаючи на значний обсяг публікацій і досліджень з цієї теми, в умовах глобалізації та соціалізації української економіки залишається гострою потреба в оцінці регіональних ринків праці для розробки заходів збереження і розвитку людських ресурсів країни.

Метою статті є оцінка регіональних ринків праці і стану зайнятості населення для розробки заходів подолання відторгнення населення від економічного життя і збереження та розвитку людських ресурсів.

Криза 2008 р. помітно вплинула на український ринок праці — зростає регіональна диференціація за показниками зайнятості. Аналіз міжрегіонального

розподілу економічно активного і зайнятого населення за 2000–2010 рр. показав, що за цими показниками лідирують Донецька, Дніпропетровська і Харківська області, які сумарно об'єднують 23–24 % від загальної чисельності економічно активного населення. Найвищі темпи зростання економічної активності населення мали Чернівецька (13–18 %) і Рівненська (4–8 %) області. Зростання економічної активності за весь період дослідження спостерігалось також у Черкаській і Закарпатській областях, хоча ці регіони мають найменшу частку трудових ресурсів у загальній чисельності для країни. В усіх інших регіонах відбувалось поступове зменшення чисельності економічно активного населення. У Житомирській і Миколаївській областях це зменшення було мінімальним і складало менше 0,5 %. Значне ж скорочення зафіксовано у Вінницькій (на 16,1 %), Волинській (12,2 %) та Івано-Франківській (11,6 %) областях. У цілому економічна активність населення за 2000–2010 рр. скоротилась на 3,4 % або на 779,2 тис. осіб.

Аналіз темпів зміни чисельності зайнятого населення за період дослідження свідчить, що після 2008 р. в усіх регіонах країни, спостерігалось скорочення чисельності зайнятих осіб (рис. 1). І тільки у Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях у 2010 р. зафіксовано перевищення рівня зайнятості 2008 р. У переважній більшості регіонів в останній рік спостерігається погравлення ситуації на ринку праці, тобто збільшення числа зайнятих. Стійке скорочування чисельності зайнятого населення продовжувалось у Кіровоградській, Полтавській і Сумській областях.

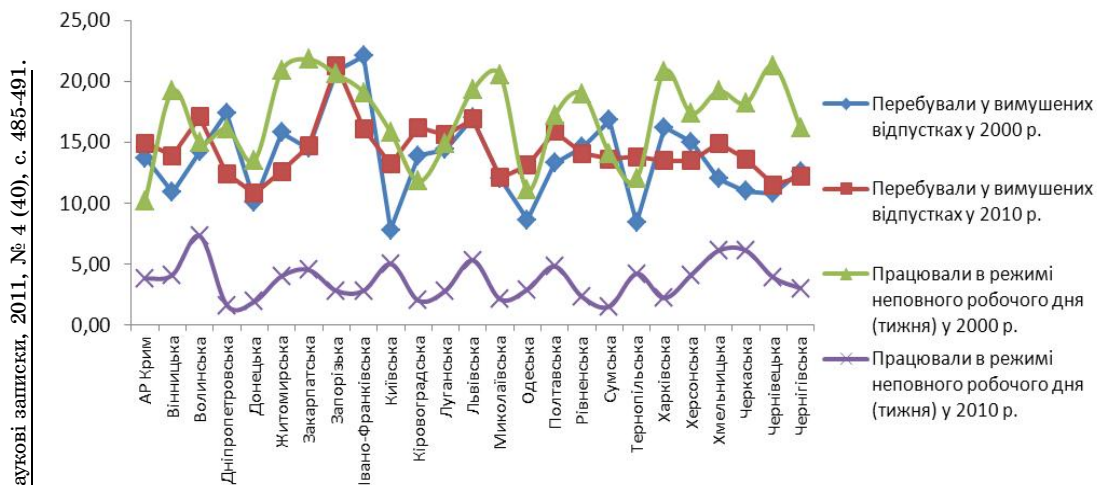

Рис. 1. Рівень вимушеної неповної зайнятості населення у 2000–2010 рр., %

Показник зайнятості належить до основних чинників якості робочого місця, продуктивності та заробітку. Тому найбільш ризикованими є нестандартні форми зайнятості, які є невід'ємним елементом гнучкого ринку праці та розширює можливості вибору робочих місць для населення і сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки за рахунок оптимізації витрат на робочу силу. Однак слабкість чи навіть повна відсутність державного регулювання цих форм зайнятості часто призводить до обмеження соціального захисту та зменшення заробітків.

Станом на кінець 2010 р. частка прийнятих на роботу на умовах неповного робочого часу становила 13,6 відсотка чисельності штатних працівників великих і середніх підприємств (1466,8 тис. осіб). За 2000–2010 рр. цей показник у більшості регіонах збільшився, насамперед, у Київській, Тернопільській (на 5,4 в.п.) і Одеській (на 4,5 в.п.) областях. Позитивне скорочення неповної зайнятості населення відбулось в Івано-Франківській (на 6 в.п.), Дніпропетровській (5 в.п.), Житомирській, Сумській (3,2 в.п), Харківській (2,7 в.п), Херсонській (1,5 в.п.), Рівненській (0,5 в.п.), Чернігівській (0,4 в.п) і Львівській (на 0,1 в.п.) областях.

Зайнятість неповний робочий час має негативні наслідки, оскільки не забезпечує достатній дохід та спонукає осіб до пошуків додаткової роботи. Лише невелика частина працюючих у режимі неповного робочого часу обрала таку форму зайнятості цілком свідомо, віддаючи доходам нижчий пріоритет, ніж вільному часу. Переважною мірою працівники погоджуються на неповну зайнятість через відсутність можливостей знайти іншу роботу. В Україні майже три чверті цих працівників — жінки, які, швидше за все, мають дітей або інші сімейні обов'язки, що обмежують можливість зайнятості повний робочий час.

Вимушена неповна зайнятість передбачає також відправлення працівників у відпустки без збереження заробітної плати. У цілому в Україні у 2010 році 3,4 відсотка працівників (363,3 тис. осіб) знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт). У всіх регіонах відбулось значне скорочення працівників, які перебували у відпустках з ініціативи адміністрації. Найбільше скорочення відбулось у Дніпропетровській, Миколаївській, Харківській областях.

Отже, неповна зайнятість є доволі ефективною (в економічному та соціальному сенсі) альтернативою повному безробіттю, оскільки дає можливість уникнути масового вивільнення працівників, зберегти кадровий потенціал підприємства. Проте працівники, які опинилися в її умовах, втрачають значну частину заробітку й упевненість у збереженні роботи, що неминуче знижує соціальний статус і зумовлює збільшення ризиків економічного і соціального відторгнення.

Вимушена неповна зайнятість поширена переважно у будівництві (загалом — 61,4 відсотка, у тому числі в адміністративних відпустках — 20,5 відсотка, у режимі скороченого робочого дня / тижня — 40,9 відсотка), промисловості (29,7 відсотка у цілому та відповідно 6,0 і 23,7 відсотка), транспорті та зв'язку (24,5 відсотка у цілому та відповідно 3,1 і 21,4 відсотка).

У зв'язку із системною соціально-економічною та фінансовою кризою від 16 березня 2009 року в Україні було запроваджено виплату допомоги за частковим безробіттям, однак нею скористалась доволі незначна кількість людей. За даними Державної служби зайнятості, позитивне рішення про надання допомоги по частковому безробіттю було прийнято на 14 підприємствах, що дало можливість зберегти зайнятість 6,5 тис. працівників, але це лише трохи більше 2 відсотків загальної чисельності штатних працівників, які перебували у відпустках з ініціативи адміністрації підприємству: [1, с. 62].

Найбільш вразливими категоріями населення на ринку праці є молодь і жінки. Чисельність молодих людей віком від 15 до 35 років в Україні станом на 2010 р. порівняно з 2000 р. зменшилася на 1,8 %. Однак при цьому темпи зниження чисельності молоді поступалися таким щодо інших вікових контингентів населення, унаслідок чого частка молодіжного контингенту у загальній чисельності населення підвищилась із 28,3 % до 29,8 %. За даними Держкомстату України питома вага молоді у структурі усіх зайнятих за 2000–2010 р. зросла на 14,7 в.п. (рис. 2).

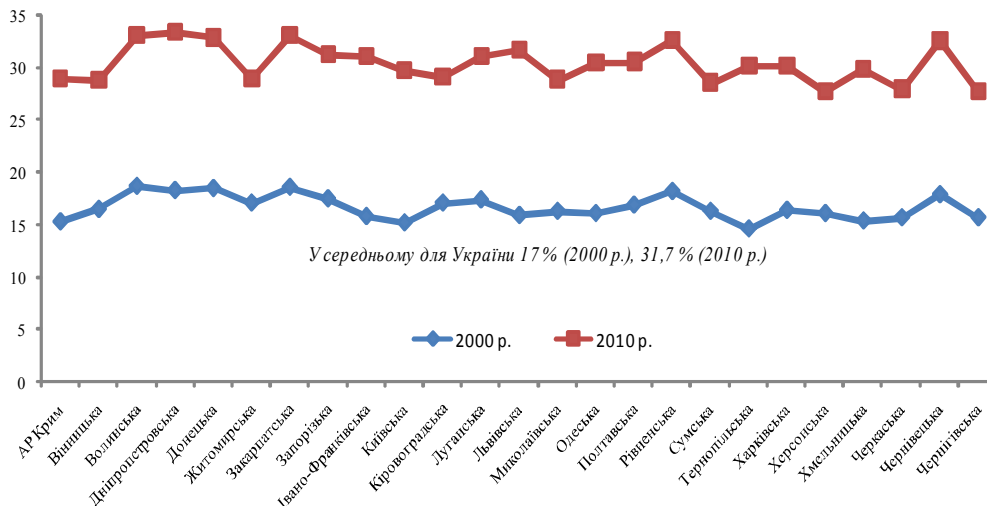

Рис. 2. Динаміка зайнятості молоді за регіонами, % до облікової кількості штатних працівників

Динаміка рівня та масштабів молодіжної зайнятості безпосередньо пов'язана із особливостями демографічної ситуації. За зробленими демографічними прогнозами протягом найближчого десятиліття в Україні чисельність тих, хто вступає до працездатного віку, буде меншою за чисельність осіб, які виходять із нього, що у цілому формує ситуацію, сприятливу для забезпечення високого рівня зайнятості молоді.

Збільшення питомої ваги працюючої молоді спостерігається у секторі самозайнятості, розвиток якого відбувається в основному завдяки активізації трудових відносин у неформальному секторі економіки України. Частка молодих працівників у неформальній економіці складає 33,2 % (35,2 % — у чоловіків і 30,5 % — у жінок).

Світова економічна криза мала негативні наслідки на зайнятість молодого населення у більшості країн. За матеріалами 100-ї Міжнародної конференції праці (Женева, 15 червня 2011 року) у 2007–2009 рр. стан безробіття серед молоді погіршився практично у всіх колишніх соціалістичних країнах. Найбільший приріст молодих безробітних спостерігався в Грузії (5,5 %) і на Україні (4,9 %).

В Україні у 2010 р. рівень безробіття серед молоді віком 15–19 років у 2,7 рази вищий за середній показник для населення в цілому (8,1 %), а осіб віком 20–24 років — удвічі вищий. Молоді люди віком 15–24 років становлять майже 26 відсотків загальної чисельності безробітних. У 2009 році безробітними були понад 29 % молодих людей (28,2 % молодих чоловіків і 31,1 % жінок). Потрібно відмітити, що рівень зайнятості молоді віком 15–24 роки в Україні наразі незначно (станом на 2009 р. — на 0,7 в.п.) нижчий, ніж у країнах Євросоюзу, при цьому й показник безробіття також менший у середньому на 2 в.п.

Головна причина зростання молодіжного безробіття в країні криється, насамперед, у поповненні рядів безробітних випускниками навчальних закладів. Держава не здатна забезпечити реалізацію законодавчо закріплених прав і гарантій молодих спеціалістів на перше робоче місце. Звідси третина зареєстрованих Державною службою зайнятості незайнятих громадян. Високий ризик поповнити ряди безробітних має молодь, яка проживає у малих містах з монофункціональною

структурою економіки. Так, на вакансію юриста претендують дев'ять, менеджера — вісім, бухгалтера — шість осіб.

Потрібно зазначити також, що в країні постійно зростає частка молодих людей, не зайнятих ні роботою, ні навчанням. У 2009 р. частка такої категорії молодого населення в середньому склала 25 %, що на вісім відсотків вище, ніж у 27 країнах ЄС. Залишається дуже високою частка молоді серед економічно неактивного населення (39–41 %).

Таким чином, соціально-економічний розвиток України неможливий без концентрації уваги та зусиль держави на вирішенні проблем молоді як майбутнього країни. Не потрібно нехтувати тим великим трудовим потенціалом, який має молодь, її ініціативністю, активною позицією та наявністю теоретичних знань, інакше його можна втратити. Посилений виїзд молодих людей за кордон на навчання, стажування і роботу прискорює природне скорочення як демографічного, так й інтелектуального потенціалу країни. Тому працевлаштування молодих людей є задачею всього суспільства. Не може починатись трудове життя молодої людини з безробіття. Це знижує трудову мотивацію, затримує формування способу життя працюючої людини.

Потенціал зайнятості згідно з Рекомендацією про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання, яку прийняла Генеральна конференція Міжнародної організації праці у червні 2004 р., визначає рівень універсальних компетенцій та кваліфікації, які посилюють спроможність людини використовувати можливості освіти й підготовки для одержання гідної роботи й закріплення на ній, досягнення прогресу на підприємстві й на різних робочих місцях, подолання проблем, викликаних змінами в технології й умовах на ринку праці [2]. Тобто в умовах посилення ролі людини як суб'єкта суспільно-економічного розвитку висуванням на передній план інтелектуального потенціалу населення як фактору цивілізаційного поступу саме освітній рівень, освітньо-професійні установки, трудові можливості населення, зокрема молоді, значною мірою визначають якість людського потенціалу країни наразі й на перспективу.

Недосконалість механізму державного прогнозування потреб економіки у спеціалістах з вищою освітою призвела до виникнення на ринку праці диспропорції попиту й пропозиції дипломованих фахівців. За 2000–2010 рр. кількість підготовлених фахівців з вищою освітою зросло практично у півтора раза. Таке зростання зумовлено розширенням державною обсягів підготовки фахівців навчальними закладами III–IV рівня акредитації. Значну частину випускників складають бакалаври, тобто фахівці, які мають базову вищу освіту. Ця категорія фахівців може продовжувати навчання у ВНЗ, здобуваючи кваліфікацію спеціаліста і магістра, та одночасно підшукати роботу з метою як одержання додаткових доходів, так і набуття досвіду роботи, що стане в нагоді після закінчення навчання. Пошук роботи випускниками, які мають повну вищу освіту, значно ускладнюється зниженням попиту на робочу силу на ринку праці. У 2010 р. порівняно з 2000 р. він скоротився на 6,7 %, а з 2006–2007 р. — практично утричі. Найбільше зниження попиту за весь період досліджень відбулось у Донецькій і Черкаській областях — більше, ніж у п'ять разів. Деяке поживлення попиту на робочу силу у 2010 р. відбулось у Львівській області (темпи приросту попиту за останній рік для склали 1,9 раза), Чернівецькій (1,8 раза), Луганській (1,5 раза) областях.

Зниження попиту на робочу силу на регіональних ринках праці спричинило негативну динаміку зростання навантаження непрацюючих осіб на одне робоче місце (вакантну посаду). У Черкаській області у 2010 р. показник навантаження склав 89 осіб, тобто у порівнянні з 2000 р. він зріс практично у чотири рази. Значне навантаження на одне робоче місце зареєстровано в Івано-Франківській (74 особи), Хмельницькій (53), Вінницькій (49) областях.

Таким чином, потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць склала лише 11,3 % від кількості зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю. Отже, відсутність на державному рівні системи

розподілу молоді за робочими місцями після закінчення навчання призвела до ситуації, коли велика кількість носіїв інноваційного потенціалу — фахівців, на підготовку яких держава витратила величезні кошти, не знаходять собі застосування у власній країні. Вкрай обмежені можливості працевлаштування внаслідок недостатньої кількості робочих місць мають сільські безробітні з вищою освітою.

У цілому в Україні 2010 р. рівень безробітного населення з повною вищою освітою становив 6,9 %, базовою вищою — 14,7 %, неповною вищою — 7,6 %. У порівнянні з 2000 р. ці показники децю змінилися. Зменшилась частка безробітних з повною і неповною вищою освітою на 0,7 в.п. і 7,1 в.п. відповідно та збільшилась питома вага незайнятих осіб з базовою вищою освітою на 2,8 в.п.

Взагалі Україна за індексом освіти займає 18-е місце (0,795) та випереджає такі країни, як Іспанія (22-е місце, індекс 0,781), Велика Британія (24-е місце, індекс освіти 0,766), Франція (27-е місце; 0,751), Польща (30-е; 0,728), Італія (32-е; 0,706), Білорусь (35-е; 0,683), Португалія (41-е; 0,670), Росія (53-е; 0,631). Індекс освіти у світі — 0,436, тобто Україна його перевищує в 1,8 рази [3]. За регіонами індекс освіти коливався від 0,296 (у Івано-Франківській області) до 0,577 (у Харківській). Остання після міст Київ і Севастополь має найбільшу чисельність студентів ВНЗ III–IV рівня акредитації (836 на 1 000 осіб віком 17–23 роки). Івано-Франківська ж область разом з Вінницькою, Луганською, Сумською і Тернопільською областями відстають за рівнем дошкільної і загальної середньої освіти.

З іншого боку, Івано-Франківська область має найвищий рівень вищої освіти працівників — 61,3 % від загальної облікової кількості штатних працівників (рис. 3). Лідерами серед регіонів за цим показником є також Тернопільська, Харківська (60,3 %), Закарпатська (59,6 %), Львівська (58,9 %) області. До регіонів з найнижчою часткою працівників з вищою освітою потрапили Київська (50,7 %) і Чернігівська (51,8 %) області. Отже, за 2000–2010 рр. відбулось «пом'якшення» регіональних відмінностей щодо рівня освіти і кваліфікації населення, проте різниця все ж таки залишається суттєвою.

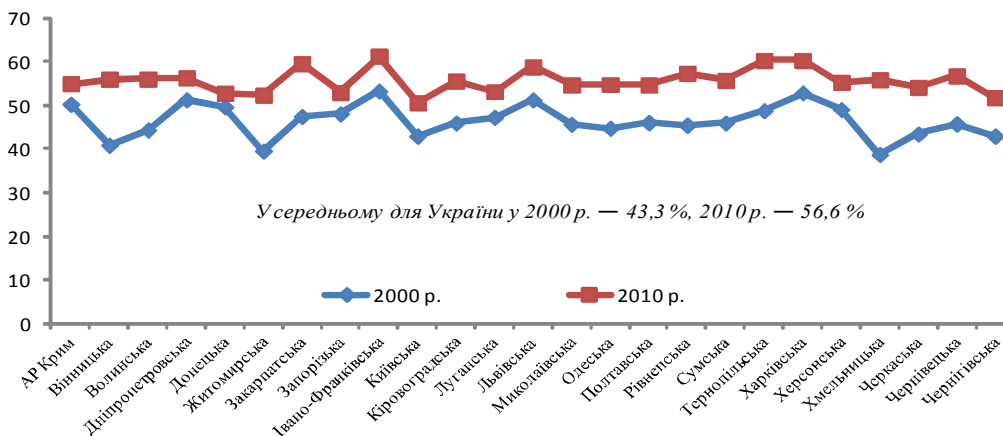

Рис. 3. Розподіл працівників за рівнем вищої освіти за регіонами, % від загальної кількості штатних працівників

Дані міжнародного дослідження, проведеного німецькою транснаціональною дослідницькою групою GfK при центрі Геллапа, свідчать, що навіть у розвинутих країнах кожний четвертий працюючий готовий покинути власну країну у разі можливості отримати кращу роботу, кожний четвертий планує змінити роботу найближчого року [4]. Результати дослідження дають можливість дійти висновку, що країни, які ще не оговтались від першої хвилі фінансово-економічної кризи,

серед них і Україна, можуть позбутись великої частини перспективної робочої сили. Саме вчорашні випускники ВНЗ останніми роками становлять понад половину незайнятих осіб, які направлялися державною службою зайнятості на професійне навчання та перепідготовку.

Незважаючи на деяке покращення ситуації на ринку праці в Україні, є підстави визначати, що сфера зайнятості населення залишається у кризовому стані. Більш того, зберігається ймовірність другої хвилі кризи на ринку праці навіть в умовах економічного зростання (внаслідок післякризової реструктуризації та модернізації виробництва) [5].

Зберегти людський і трудовий потенціал країни з урахуванням специфіки регіональних співвідношень професій, вікових груп працівників можна, якщо держава буде сприяти створенню нових робочих місць, насамперед, у сфері розвитку інновацій, стимулювати самозайнятність населення, забезпечувати підтримку малого і середнього бізнесу. Потрібно здійснювати державне прогнозування з метою визначення професій, потрібних для виробництва й управління, без яких не обійтися у майбутньому, і контролювати обсяги підготовки фахівців.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про людський розвиток 2011 Україна: на шляху соціального залучення [Електронний ресурс] UNDP in Ukraine. — URL : http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf.
2. Рекомендація Міжнародної організації праці № 195 про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання [Електронний ресурс] Міжнародна організація праці. — URL : www.ilo.org/ua/DocLib/Рекомендації/R195_ukr.doc.
3. Вітренко, Ю. Если мы такие образованные, то почему такие бедные? Реформирование системы образования: взгляд экономиста [Текст] / Ю. Вітренко // Дзеркало тижня. Україна. — 2011. — № 3. — 28 січня.
4. Проблеми соціалізації молоді в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] Національний інститут стратегічних досліджень. — URL : www.niss.gov.ua/articles/571.
5. Зимовець, В. В. Фінансові ризики зростання безробіття та заходи по їх нейтралізації [Електронний ресурс] / В. В. Зимовець, О. М. Кошик, Н. І. Легінькова // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Випуск 18 (частина II). — Кіровоград, 2010. — С. 104–110. — URL : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_18_2_ekon/stat_18_2/18.pdf.

Рекомендовано до друку кафедрою соціальної економіки і інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
(протокол № 9 від 12 грудня 2011 року)

Надійшла до редакції 13.12.2011

Лучик С. Д., Лучик В. Е. Развитие региональных рынков труда как индикатор эффективности государственной региональной политики

Дана оцінка регіональних ринків праці, намечено проведення мер по подоланню отторження населення від економічного життя, збереження і розвитку людських ресурсів регіонів України.

Ключевые слова: регион, рынок труда, занятость, безработица, человеческое развитие, экономическое отторжение, региональная политика развития человеческих ресурсов.

Luchik, S. D.; Luchik, V. Ye. Development of Regional Labour-Markets as Indicator of Efficiency of Public Regional Policy

The estimation of regional labour-markets is given in the article, the lead through of measures of overcoming of tearing away of population is set from economic life, maintenance and development of human capitals of regions of Ukraine.

Key words: region, labour-market, employment, unemployment, human development, economic tearing away, regional policy of development of human capitals.